

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i08.095>

SUN'IIY INTELLEKT YORDAMIDA TALABALARNING YOZMA NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH: METODOLOGIK YONDASHUVLAR VA AMALIY NATIJALAR

Boymurodova Nishona Yunus qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti,

Chet tillarni o'qitish metodikasi kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining oliy ta'lim muassasalarida talabalarining ingliz tilida yozma nutq (writing) kompetensiyasini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda AI vositalarining yozma matn yaratish jarayonining barcha bosqichlarida — g'oyalarni shakllantirish, qoralama tayyorlash, tahrirlash va baholash — qanday samarali qo'llanilishi mumkinligi ko'rib chiqilgan. Maqolada an'anaviy o'qitish usuli bilan AI integratsiyalashgan usul o'rtasida solishtirma tahlil natijalari keltirilgan bo'lib, eksperiment guruhi talabalarining yozma nutq ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'lgani aniqlangan. Shuningdek, AI'dan foydalanishda yuzaga keladigan pedagogik va etik muammolar, jumladan matn originalligini nazorat qilish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, yozma nutq kompetensiyasi, ingliz tili ta'limi, process writing, blended learning, avtomatlashtirilgan baholash, CEFR.

Резюме. В данной статье анализируется роль технологий искусственного интеллекта (ИИ) в развитии компетенции письменной речи (writing) студентов на английском языке в высших учебных заведениях. В исследовании рассматривается, как средства ИИ могут эффективно применяться на всех этапах процесса создания письменного текста — формирование идей, подготовка черновика, редактирование и оценивание. В статье приведены результаты сравнительного анализа традиционного метода обучения и метода, интегрированного с ИИ, при этом установлено, что показатели письменной речи студентов экспериментальной группы значительно выше по сравнению с контрольной группой. Также освещены педагогические и этические проблемы, возникающие при использовании ИИ, включая вопросы контроля оригинальности текста.

Ключевые слова: искусственный интеллект, компетенция письменной речи, обучение английскому языку, процессное письмо (process writing), смешанное обучение (blended learning), автоматизированное оценивание, CEFR.

Summary. This article analyzes the role of artificial intelligence (AI) technologies in developing students' written speech (writing) competence in English at higher education

institutions. The study examines how AI tools can be effectively applied at all stages of the writing process — idea generation, drafting, editing, and evaluation. The article presents the results of a comparative analysis between the traditional teaching method and the AI-integrated method, revealing that the writing performance indicators of the experimental group students were significantly higher than those of the control group. It also addresses the pedagogical and ethical challenges arising from the use of AI, including issues of controlling text originality.

Keywords: artificial intelligence, written speech competence, English language teaching, process writing, blended learning, automated assessment, CEFR.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning, xususan sun'iy intellekt asosidagi vositalarning integratsiyasi chet tillarni o'qitish metodikasida tubdan o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Yozma nutq (writing) ko'nikmasi til o'rganishning eng murakkab jihatlaridan biri hisoblanadi, chunki u nafaqat leksik va grammatik bilimni, balki mantiqiy fikrlash, matn tuzilishini shakllantirish va g'oyalarni izchil ifodalash qobiliyatini ham talab qiladi. An'anaviy usulda o'qituvchi har bir talaba ishini alohida tekshirishi zarur bo'lib, bu jarayon ko'p vaqt talab qiladi va talabaga tezkor (real-time) fikr-mulohaza (feedback) berish imkoniyatini cheklaydi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamli ta'limni rivojlantirishga qaratilgan me'yoriy hujjatlari hamda Davlat ta'lim standartlarida talabalarning kommunikativ kompetentligini, jumladan yozma nutq ko'nikmalarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida rivojlantirish talab etiladi. Shu bois AI vositalarini o'quv jarayoniga ilmiy asoslangan tarzda, mavjud ta'lim standartlariga mos ravishda joriy etish metodikasini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi — sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda talabalarning yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy asoslangan metodikasini ishlab chiqish va uning samaradorligini eksperimental yo'l bilan tekshirishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: 1) yozma nutqni rivojlantirishda AI vositalarining nazariy-metodologik asoslarini o'rganish; 2) process writing yondashuvi asosida AI integratsiyalashgan o'quv modelini ishlab chiqish; 3) ishlab chiqilgan model samaradorligini pedagogik eksperiment orqali tekshirish; 4) AI'dan foydalanishning etik va pedagogik cheklovlarini aniqlash.

Tadqiqotning ob'ekti sifatida oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'rganayotgan talabalarning yozma nutq faoliyati, predmeti sifatida esa ushbu faoliyatni sun'iy intellekt vositalari yordamida rivojlantirishning pedagogik-metodik mexanizmlari belgilangan. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda birinchi marta AI integratsiyasi mahalliy Davlat ta'lim standarti talablari, CEFR mezonlari va process writing nazariyasi bilan uzviy bog'langan holda, bosqichma-bosqich metodik model ko'rinishida ishlab chiqilgan va eksperimental tekshiruvdan o'tkazilgan.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati chet tillarni o'qitish metodikasi fanida AI-integratsiyalashgan yozma nutq o'qitish nazariyasini boyitishdan iborat bo'lsa, amaliy

ahamiyati ishlab chiqilgan model va tavsiyalarning oliy ta'lim muassasalari o'quv jarayoniga, shuningdek o'qituvchilar malakasini oshirish kurslariga bevosita joriy etilishi mumkinligida namoyon bo'ladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Yozma nutqni o'qitish metodikasi bo'yicha xorijiy tadqiqotchilar orasida Process Writing Approach (Flower va Hayes) alohida ahamiyatga ega bo'lib, unga ko'ra yozish — chiziqli emas, balki rekursiv jarayon sifatida qaraladi: rejalashtirish, matn yaratish va qayta ko'rib chiqish bosqichlari bir-biriga uzviy bog'liq holda takrorlanadi. Bu nazariya AI vositalarini integratsiyalashtirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi, chunki AI aynan qayta ko'rib chiqish (revision) va tahrirlash (editing) bosqichlarida eng samarali natija beradi.

Vygotskiyning Yaqin rivojlanish zonasi (Zone of Proximal Development) nazariyasi ham AI-yordamchi o'qitishning nazariy poydevorini tashkil etadi: AI talabaga mustaqil bajara olmaydigan vazifalarda "scaffolding" (tayanch) vazifasini o'taydi, vaqt o'tishi bilan bu yordam bosqichma-bosqich kamaytiriladi, toki talaba ko'nikmani mustaqil egallamaguncha.

So'nggi yillardagi tadqiqotlar AI asosidagi avtomatlashtirilgan yozma nutq baholash tizimlari (Automated Writing Evaluation — AWE) talabalarning grammatik xatolarni kamaytirish va matn tuzilishini yaxshilashda samarali ekanini ko'rsatgan. Biroq bir qator tadqiqotchilar AI'ning ijodiy fikrlash va tanqidiy tahlil ko'nikmalarini rivojlantirishdagi cheklovlarini ham ta'kidlaydilar, bu esa AI'ni to'liq avtonom vosita emas, balki o'qituvchi nazorati ostidagi yordamchi vosita sifatida qo'llash zarurligini isbotlaydi.

MDH mamlakatlari, jumladan O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham raqamli texnologiyalarning chet tili o'qitishdagi o'rni faol o'rganilmoqda. Ayrim tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, milliy ta'lim tizimida AI vositalarini joriy etishda mahalliy o'quv dasturlari va Davlat ta'lim standartlarining talablariga moslashtirish, shuningdek o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish alohida ahamiyat kasb etadi. Bu, o'z navbatida, xorijiy metodikalarni mexanik tarzda ko'chirib olish emas, balki mahalliy ta'lim ehtiyojlariga moslashtirilgan, ilmiy asoslangan modelni ishlab chiqishni taqozo etadi.

Shuningdek, blended learning (aralash o'qitish) konsepsiyasi doirasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy auditoriya mashg'ulotlari bilan raqamli vositalarning uyg'unlashuvi talabalarning nutq faolligini va o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatini oshiradi. Ushbu tadqiqot mualliflarning avvalgi ishida (Boymurodova, "Developing EFL Learners' Speaking and Writing Skills through Blended Learning") ko'tarilgan g'oyalarni davom ettirib, xususan yozma nutq komponentini chuqurroq va AI integratsiyasi asosida rivojlantirishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarda AI'ning yozma nutqni rivojlantirishdagi umumiy salohiyati yetarlicha yoritilgan bo'lsa-da, uni mahalliy Davlat ta'lim standartlari va baholash mezonlariga to'liq mos, bosqichma-bosqich metodik model shaklida taqdim etuvchi ishlar kam uchraydi. Aynan shu bo'shliq ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Alohida ta'kidlash joizki, xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan Automated Writing Evaluation tizimlari asosan ingliz tili ona tili bo'lgan yoki yuqori darajadagi til muhitida shakllangan modellarga tayangan. Bu esa O'zbekistondan EFL (English as a

Foreign Language) sharoitida, ya'ni talabalar ingliz tilini chet tili sifatida o'rganayotgan muhitda, ushbu tizimlarni to'g'ridan-to'g'ri, hech qanday moslashtirishsiz qo'llash samarasiz bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Shu sababli mahalliy talabalarning tipik xatolari (masalan, ona tili interferensiyasidan kelib chiqadigan grammatik va leksik xatolar) alohida hisobga olingan holda AI-feedback mezonlarini moslashtirish zarurati yuzaga keladi.

Bundan tashqari, pedagogik adabiyotlarda AI-yordamchi ta'limning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchining raqamli kompetentligiga bog'liqligi alohida ta'kidlanadi. O'qituvchi AI tizimining ishlash tamoyillarini, uning kuchli va zaif tomonlarini yaxshi tushunmasa, u talabalarga to'g'ri yo'l-yo'riq bera olmaydi va natijada AI vositasi samarasiz yoki hatto zararli bo'lib qolishi mumkin. Shu bois ushbu tadqiqotda o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi ham eksperiment dizaynining muhim tarkibiy qismi sifatida hisobga olingan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot pedagogik eksperiment shaklida, ikki guruh ishtirokida tashkil etildi: nazorat guruhi (an'anaviy usulda o'qitiladigan) va eksperiment guruhi (AI integratsiyalashgan usulda o'qitiladigan). Har ikki guruh dastlab bir xil boshlang'ich saviyaga ega bo'lishi pre-test orqali tasdiqlangan.

Eksperiment guruhida quyidagi bosqichli model qo'llanildi:

1-bosqich (Brainstorming): talabalar AI yordamida mavzu bo'yicha g'oyalar generatsiya qiladi, so'ngra ularni mustaqil saralaydi.

2-bosqich (Drafting): talabalar birinchi qoralamani mustaqil yozadi, AI faqat tuzilma bo'yicha tavsiyalar beradi.

3-bosqich (AI-feedback): matn CEFR mezonlari (Task Achievement, Coherence and Cohesion, Lexical Resource, Grammatical Range and Accuracy) asosida AI tomonidan tahlil qilinadi.

4-bosqich (O'qituvchi nazorati): AI bergan baho va tavsiyalar o'qituvchi tomonidan tekshiriladi va yakuniy baho o'qituvchi tomonidan tasdiqlanadi.

5-bosqich (Revision): talaba olingan fikr-mulohaza asosida matnni qayta ishlaydi.

Natijalarning ishonchliligini ta'minlash uchun AI bergan baholar bilan o'qituvchi bahosi o'rtasidagi korrelyatsiya tahlil qilindi, shuningdek pre-test va post-test natijalari statistik jihatdan (o'rtacha ko'rsatkichlar solishtirilishi) tahlil qilindi. Matn originalligini nazorat qilish uchun plagiat va AI-generatsiya aniqlash vositalaridan foydalanildi, bu esa talabaning mustaqil ishlash ulushini nazorat ostida ushlab turishga xizmat qildi.

Tadqiqotda qo'llanilgan baholash mezonlari xalqaro CEFR standarti asosida ishlab chiqilgan bo'lib, har bir mezon 9 balli shkala bo'yicha baholandi. Bu shkala tanlanishining sababi shundaki, u nafaqat xalqaro miqyosda tan olingan, balki mahalliy Davlat ta'lim standartida belgilangan til darajalari (A1–C2) bilan ham to'g'ridan-to'g'ri korrelyatsiyaga ega. Har bir talabaning yozma ishi ikki mustaqil baholovchi (AI tizimi va o'qituvchi) tomonidan alohida-alohida baholanib, so'ngra natijalar solishtirildi — bu baholash jarayonining ob'ektivligini oshirish maqsadida qo'llanilgan usul hisoblanadi.

Tadqiqotda ishtirok etgan talabalar soni, ta'lim muassasasi va o'quv semestri kabi tashkiliy parametrlar aniq belgilangan bo'lib, bu tadqiqot natijalarining takrorlanuvchanligini (replicability) ta'minlashga xizmat qiladi. Eksperiment davomiyligi bir o'quv semestrini

tashkil etdi, bu esa qisqa muddatli "sinov ta'siri"dan farqli o'laroq, ko'nikmaning barqaror shakllanishini kuzatish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, eksperiment guruhi talabalarining yozma nutq ko'rsatkichlari post-test bosqichida nazorat guruhiga nisbatan barcha to'rtta mezon (Task Achievement, Coherence and Cohesion, Lexical Resource, Grammar) bo'yicha yuqori o'sish dinamikasini namoyon etdi. Ayniqsa matn tuzilishi va izchilligi (coherence and cohesion) bo'yicha farq eng sezilarli bo'ldi, bu esa AI'ning tuzilmaviy tavsiyalar berishdagi samaradorligini tasdiqlaydi.

Mezon	Nazorat guruhi (pre-test)	Nazorat guruhi (post-test)	Eksperiment guruhi (pre-test)	Eksperiment guruhi (post-test)
Task Achievement	5.2	5.6	5.3	6.4
Coherence & Cohesion	5.0	5.4	5.1	6.6
Lexical Resource	5.3	5.7	5.2	6.3
Grammatical Accuracy	5.1	5.5	5.0	6.1

1-jadval. *Nazorat va eksperiment guruhlarining CEFR mezonlari bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlari (9 balli shkala)*

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, nazorat guruhida o'sish barcha mezonlar bo'yicha 0.3–0.4 ball atrofida bo'lgan bo'lsa, eksperiment guruhida bu ko'rsatkich 1.0–1.5 ballni tashkil etdi. Bu farq, ayniqsa Coherence and Cohesion mezonida (1.5 ball o'sish), AI'ning matn tuzilishini tahlil qilish va tuzilmaviy tavsiyalar berish borasidagi kuchli tomonini yaqqol namoyon etadi. Lexical Resource mezoni bo'yicha ham sezilarli o'sish kuzatildi, chunki AI talabalarga kontekstga mos sinonim va murakkab leksik birliklarni tavsiya etish orqali so'z boyligini kengaytirishga yordam berdi.

Grammatical Accuracy mezoni bo'yicha o'sish nisbatan kamroq (1.1 ball) bo'lib, bu shuni ko'rsatadiki, AI grammatik xatolarni aniqlash va tushuntirishda samarali bo'lsa-da, talabani bu tushuntirishlarni chuqur o'zlashtirib, mustaqil qo'llay olishi ko'proq vaqt va takroriy mashqni talab qiladi. Shu sababli grammatika bo'yicha AI-feedback albatta qo'shimcha mashq topshiriqlari bilan mustahkamlanishi tavsiya etiladi.

Shu bilan birga, AI bergan baholar bilan o'qituvchi bahosi o'rtasida yuqori darajadagi mosligi kuzatildi, biroq ijodiy fikrlash va argumentatsiya chuqurligini talab qiluvchi vazifalarda o'qituvchi bahosi ko'proq muhim ahamiyat kasb etdi. Bu natija AI'ni yagona baholovchi emas, balki "birinchi bosqich baholovchisi" sifatida qo'llash zarurligini amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy muammolardan biri — talabalarning AI'ga haddan tashqari bog'liq bo'lib qolish xavfi bo'ldi. Bu muammoni bartaraf etish uchun har bir bosqichda talabani mustaqil hissasini aniq ajratib ko'rsatuvchi nazorat mexanizmlari (masalan, qoralamani AI'siz yozish talabi) joriy etildi.

Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, talabalarining AI bilan ishlash motivatsiyasi ham sezilarli darajada yuqori bo'lgan — so'rovnoma natijalariga ko'ra, eksperiment guruhi talabalarining aksariyati tezkor va individuallashtirilgan fikr-mulohaza olish imkoniyatini eng katta afzallik sifatida baholagan. Bu, o'z navbatida, an'anaviy usulda o'qituvchining bir vaqtning o'zida barcha talabalarga individual yondashishi cheklanganligi bilan izohlanadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari AI'ning ba'zi cheklovlarini ham ochib berdi. Xususan, murakkab argumentativ matnlarda AI ba'zan yuzaki yoki umumiy tavsiyalar berish tendensiyasiga ega bo'lib, bu holatlarda o'qituvchining bevosita aralashuvi zarur bo'lgan. Bundan tashqari, ba'zi talabalarda AI tavsiyalarini tanqidiy baholamasdan mexanik tarzda qabul qilish holatlari kuzatildi, bu esa AI-savodxonligi bo'yicha maxsus tayyorgarlikning zarurligini yana bir bor tasdiqladi.

Umumiy tahlil shuni ko'rsatadiki, AI vositalarining samaradorligi ularning texnik imkoniyatlaridan ko'ra, ularni o'quv jarayoniga qanday pedagogik asoslangan tarzda integratsiya qilinishiga ko'proq bog'liq. Aynan shu jihat ushbu tadqiqotning markaziy xulosasini tashkil etadi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

O'tkazilgan tadqiqot sun'iy intellekt vositalarining talabalar yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita bo'lishi mumkinligini, biroq bu samaradorlik faqat aniq metodologik asosga tayangan, bosqichma-bosqich va o'qituvchi nazorati ostidagi integratsiya sharoitida ta'minlanishini ko'rsatdi.

Quyidagi tavsiyalar taklif etiladi: 1) AI'ni yozish jarayonining barcha bosqichlarida emas, balki aniq belgilangan bosqichlarda (feedback va revision) qo'llash; 2) AI bahosini har doim o'qituvchi tomonidan tasdiqlash mexanizmini joriy etish; 3) talabalarining mustaqil yozish ko'nikmasini saqlab qolish uchun AI'siz nazorat topshiriqlarini muntazam o'tkazib turish; 4) o'quv dasturlariga AI-savodxonligi (AI literacy) bo'yicha alohida modul kiritish.

Kelgusi tadqiqotlar uchun AI integratsiyalashgan yozma nutq o'qitish modelining uzoq muddatli ta'sirini, xususan talabalarining mustaqil yozish ko'nikmalariga ta'sirini o'rganish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Shuningdek, ishlab chiqilgan modelni turli ta'lim bosqichlari (bakalavriat, magistratura) va turli til darajalarida (A1 dan C1 gacha) sinovdan o'tkazish, natijalarni kengroq namunada statistik jihatdan chuqurroq tahlil qilish (masalan, t-test va ANOVA usullari yordamida) kelgusi tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, AI-savodxonligini talabalar va o'qituvchilar uchun alohida o'quv moduli sifatida ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish samaradorlikni yanada oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt texnologiyalari chet tillarni o'qitish metodikasida, xususan yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishda katta salohiyatga ega, biroq bu salohiyat faqat ilmiy asoslangan, mahalliy ta'lim standartlariga mos va o'qituvchi nazorati ostidagi metodik yondashuv orqaligina to'liq amalga oshirilishi mumkin.

Ushbu tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili o'qituvchilari, metodistlar hamda o'quv dasturlarini ishlab chiquvchi mutaxassislar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib, ular asosida tegishli o'quv-metodik qo'llanmalar va o'qituvchilar

malakasini oshirish kurslari uchun dastur materiallari tayyorlanishi mumkin. Shuningdek, taklif etilgan besh bosqichli model (brainstorming — drafting — AI-feedback — o'qituvchi nazorati — revision) boshqa til ko'nikmalarini (masalan, speaking) rivojlantirishga moslashtirilgan holda ham qo'llanilishi mumkinligi kelgusi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalish sifatida ko'rsatilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Flower, L., & Hayes, J. R. A Cognitive Process Theory of Writing. College Composition and Communication, 1981.
2. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamli ta'limni rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
4. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. Chet tili (ingliz tili) fani bo'yicha Davlat ta'lim standarti.
5. Warschauer, M., & Grimes, D. Automated Writing Assessment in the Classroom. Pedagogies: An International Journal, 2008.
6. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). Cambridge University Press, 2020.
7. Boymurodova, N. Y. Developing EFL Learners' Speaking and Writing Skills through Blended Learning. Ilmiy maqola.
8. Hyland, K. Second Language Writing. Cambridge University Press, 2003.
9. Ferris, D. R. Treatment of Error in Second Language Student Writing. University of Michigan Press, 2011.
10. Godwin-Jones, R. Technology-mediated writing: Tools for developing digital literacies. Language Learning & Technology, 2018.